

Monika Urbanek

System penitencjarny Czech i Słowacji (na tle polskich uwarunkowań penitencjarnych)

The penitentiary systems in the Czech Republic and Slovak Republic

Głównym celem opracowania jest analiza funkcjonowania systemów penitencjarnych, zwłaszcza oddziaływań penitencjarnych wobec osadzonego, w trzech sąsiadujących państwach: Czechach, Słowacji, Polsce. Przy opracowaniu zgromadzonego materiału korzystano z założeń metody porównawczej. Materiał badawczy pozyskano m.in. poprzez analizę dokumentów, obserwację oraz sondaż diagnostyczny (wywiady z kierownictwem penitencjarnym i ekspertami akademickimi oraz ankietowanie osadzonych i wychowawców penitencjarnych).

Słowa kluczowe: system penitencjarny, oddziaływanie penitencjarne, zatrudnianie osadzonych, personel penitencjarny, warunki odbywania kary pozbawienia wolności.

The main objective of this article is the analysis of functioning of penitentiary systems, especially the penitentiary influences on the imprisoned person, in three bordering countries: Czech Republic, Slovak Republic, Republic of Poland. The study of the collected material has been performed with the use of assumptions of the comparative method. The research material has been obtained, inter alia, by means of analysis of documents, observations as well as diagnostic survey (interviews with the penitentiary management and academic experts as well as surveys of the imprisoned persons and penitentiary counsellors).

Key words: prison system, penitentiary impact on the convict, employment of the imprisoned persons, penitentiary staff, conditions of imprisonment.

Wprowadzenie

W literaturze polskiej pojawiło się sporo publikacji dotyczących czeskiego więziennictwa. Na łamach „Przeglądu Więziennictwa Polskiego” opisano dotąd aspekty dotyczące ewolucji czechosłowackiego systemu penitencjarnego¹, nowelizacji kodyfikacji² oraz najbardziej oryginalnych rozwiązań dotyczących postępowania karnego w Czechach³. Zdecydowanie brakuje natomiast pozycji opisujących słowackie więziennictwo. Niniejsze opracowanie oparte jest na analizie funkcjonowania systemów penitencjarnych Czech i Słowacji na podstawie danych statystycznych i wyników badań empirycznych z ostatniego dziesięciolecia⁴. Punktem odniesienia porównawczego jest polski system więziennictwa.

Polska, Czechy i Słowacja miały, jak dotąd, podobne problemy związane z przestępczością, poziomem ekonomicznym i doświadczeniami ideologii polityczno-społecznej. Te trzy sąsiadujące ze sobą kraje w latach 90. ubiegłego stulecia stanęły przed koniecznością zmian legislacji karnej i reformy więziennictwa, szczególnie oddziaływań penitencjarnych.

Przeobrażenia polityczne i społeczno-gospodarcze państw Europy Środkowej rozpoczęły się po latach rządów komunistycznych, wraz z narodzinami polskiego ruchu solidarnościowego. Proces polskich przemian ustrojowych przebiegał gwałtownie, w obecności drastycznych wydarzeń i pełnych niepokoju nastrojach społecznych. U naszych południowych sąsiadów przemiany ku demokracji i gospodarki wolnorynkowej przebiegały o wiele spokojniej. W ówczesnej Czechosłowacji upadek reżimu komunistycznego znany jest jako „aksamitna rewolucja”, ponieważ zmiany ustrojowe na tych ziemiach nie pociągnęły za sobą tak poważnego

¹ Np. H. Válková, *Zmiany w czechosłowackim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1993, nr 4-5, s. 105. Artykuł dotyczy systemu przed wprowadzeniem pod koniec lat 90. nowej legislacji penitencjarnej.

² Opracowanie oparto głównie na znowelizowanych zapisach legislacyjnych czeskiej kodyfikacji. Zawierało opis głównych zasad wykonywania kary pozbawienia wolności w Republice Czeskiej, typów czeskich zakładów karnych, procedury przyjmowania i dyferencjacji skazanych w placówkach penitencjarnych, podstawowe prawa i obowiązki osób tam przebywających oraz podstawy potępowania penitencjarnego. T. Bulenda, R. Musidlowski, J. Nawój, *System penitencjarny w Republice Czeskiej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 37, s. 81.

³ R. Musidlowski, J. Nawój, *Postępowanie ze sprawcami przestępstw seksualnych w Czechach. (Sprawozdanie z wyjazdu stażowego polskiej delegacji do Zakładu Karnego w Kurim k. Brna)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 34-35, s. 166; R. Musidlowski, J. Nawój, *Probacja i mediacja w Republice Czeskiej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 43, s. 163.

⁴ Wyniki pochodzą z badań sondażowych (ankietowanie i wywiady) zrealizowanych w latach 2007-2011 na populacji 620 osadzonych i 104 wychowawców penitencjarnych z czeskich, polskich i słowackich zakładów karnych. Badania posłużyły do napisania dysertacji doktorskiej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Z. Jasińskiego.

kryzysu gospodarczego, jak to miało miejsce na Węgrzech czy w Polsce. Doprowadziły natomiast m.in. do ostatecznego rozpadu federacji czechosłowackiej i powstania 1 stycznia 1993 r. dwóch oddzielnych państw: Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. Przed Słowacją (bazującą, jak dotąd, na czeskich rozwiązaniach legislacyjnych) stało podwójnie trudne zadanie usamodzielnienia państwa we wszystkich dziedzinach życia społecznego, politycznego i gospodarczego.

Należy zauważyć, że reformy systemu penitencjarnego powojennej Polski rozpoczęły się dużo wcześniej niż na ziemiach ówczesnej Czechosłowacji. Wiązało się to z przejściem polskiego więziennictwa w gestię Ministerstwa Sprawiedliwości o 13 lat wcześniej niż u południowych sąsiadów. Zbyt długie podleganie czechosłowackiej administracji penitencjarnej resortowi spraw wewnętrznych uniemożliwiało jakąkolwiek kontrolę sądową i społeczną zakładów karnych, w których nagminnie łamano zasady praworządności i humanizacji, zwłaszcza wobec więźniów politycznych. Jednak dzięki społecznym inicjatywom organizacji „Karta 77“ dotyczącym postępowania penitencjarnego, opartego na poszanowaniu ludzkiej godności, intensywność późniejszych reform sprawiła, że współcześnie systemy więzienne poszczególnych państw w zasadniczych kwestiach organizacyjnych nie różnią się istotnie. Co więcej, w ocenie teoretyków i praktyków penitencjarnych, niektóre współczesne czeskie i słowackie rozwiązania znacznie wyprzedzają polskie reformy⁵.

W latach 90. ubiegłego stulecia czeskie i słowackie więziennictwo, próbując sprostać wymogom europejskim, w krótkim czasie poradziło sobie z depolityzacją, demilitaryzacją, decentralizacją i humanizacją systemu penitencjarnego. Należy zauważyć, że intensywny wzrost przeludnienia czeskich i słowackich zakładów karnych (sięgający do 120%) udało się opanować dzięki prekursorskiemu i interdyscyplinarnemu rozwijaniu alternatyw kary pozbawienia wolności już od 1996 r.⁶ Upowszechnienie probacji i mediacji na ziemiach południowych sąsiadów znalazło swoje odzwierciedlenie w 2003 r., kiedy w porównaniu do 1999 r. o ponad 40%

⁵ Szerzej na ten temat: J. Nawój, A. Szecówka, *Koncepcje systemów penitencjarnych w Polsce i Republice Czeskiej*, [w:] *Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szecówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski, Wrocław 2008, s. 55.

⁶ P. Štern, *Zrod Probační a mediační služby souvisí se zaváděním alternativních postupů*, „Sociální Práce“ 2005, nr 4, s. 3-4.

spadł odsetek osób umieszczanych w aresztach śledczych i zakładach karnych⁷.

Charakterystyka systemów penitencjarnych – informacje statystyczne

Współczesny zarys czeskiego, polskiego i słowackiego systemu więziennictwa w aspekcie statystycznym ilustrują wybrane dane, ujęte w tabeli 1. Ogólny model organizacyjny systemów penitencjarnych w porównywanych krajach jest podobny.

Jednak warto zwrócić uwagę na różnice dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych z zaburzeniami psychicznymi i preferencji seksualnych. W okresie badań tylko wśród czeskich jednostek organizacyjnych Służby Więziennej funkcjonowały samodzielne nowoczesne zakłady zabezpieczające detencję sądową. Natomiast na Słowacji i w Polsce funkcje te realizowały specjalizowane oddziały oraz publiczne ośrodki psychiatryczne⁸.

Tabela 1. Wybrane dane statystyczne charakteryzujące systemy penitencjarne Czech, Polski i Słowacji (2010-2014)

Wyszczególnienie		Czechy	Polska	Słowacja
Współczynnik prizonizacji	2001 r.	188	207	135
	2010 r.	207	214	185
	2012 r.	219	222	186
	2014 r.	183	203	187
Areszty śledcze i Zakłady karne		10	67	8
Zakłady karne		26	88	10
Razem		36	155	18
Szczegółowość		4 regiony penitencjarne	15 OISW	zaplanowane
Średnia liczba aresztowanych i osadzonych	2010 r.	21 914	82 863	9 935
	2014 r.	18 687	78 987	10 099

⁷ R. Musidłowski, J. Nawój, *Probacja i mediacja w Republice Czeskiej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 43, s. 164; A. Szecówka, *European Prison Systems: past – present – future*. Międzynarodowa Konferencja w Kroměříž, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 36.

⁸ Po tragicznych wypadkach na Słowacji i niepokojach w Polsce związanych z opuszczaniem zakładów karnych przez morderców, pedofilów (którym po objęciu amnestią kary śmierci, z braku innych kar w 1989 r., wymierzono karę 25 lat pozbawienia wolności), podjęto decyzję o organizacji podobnych placówek detencyjnych.

Wyszczególnienie		Czechy	Polska	Słowacja
Średnia liczba pracowników Służby Więziennej		10 673	29 404	5215
Liczba osadzonych przypadająca na 1 pracownika SW	2010 r.	2,03	3,10	1,95
	2014 r.	1,75	2,69	1,94
Stan zaludnienia ZK i AŚ % 2014 r.		86,6	92,4	89,1
Wydatki na utrzymanie 1 osadzonego	za dzień w 2011 r. (w €/zł)	28,92€/~125,5zł	18,57€/~80,57zł	35,61€/~155zł
	za dzień w 2014 r. (w €/zł)	33,45€/~145zł	22,19 €/~94zł	39,39€/~171zł
	w całym 2014 r. (w €/zł)	12 243/~53 137	8 128/~34 432	14 377~62 399
Norma powierzchni celi na jednego osadzonego (nie mniej niż)		4 m ²	3 m ²	3,5 m ²

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych ze stron internetowych Służby Więziennej poszczególnych państw: <http://www.sw.gov.pl>, <http://www.vscr.cz>, <http://www.zvjs.sk>.

Słowacja i Czechy mają niższy, w porównaniu do Polski, współczynnik osób pozbawionych wolności, ponadto nie borykają się aż w takim stopniu jak Polska z problemem przeludnienia i niedofinansowania zakładów karnych. W Czechach, co prawda, występuje okresowo przeludnienie, ale przy normie powierzchni przypadającej na jednego skazanego aż o 1 m² większej niż w Polsce problem ten nabiera mniejszego znaczenia. Słowacka norma (o 0,5 m² wyższa niż w Polsce) jest przestrzegana bez trudu. Należy przypomnieć, że do 2010 r. kkw dopuszczał odstępstwa od przestrzegania tej normy z powodu chronicznego przeludnienia polskich zakładów karnych⁹.

W subiektywnym odczuciu funkcjonariuszy Służby Więziennej poszczególnych państw niedofinansowanie więziennictwa jest domeną każdego z tych systemów. Należy zauważyć, że od lat dzienna kwota przypadająca na utrzymanie jednego osadzonego w Czechach i na Słowacji jest przynajmniej o połowę większa niż w Polsce. Ma to swoje bezpośrednie odzwierciedlenie w nieporównywalnie wyższym poziomie infrastruktury więziennej (zwłaszcza obiektów służących do uprawiania sportów) obu naszych południowych sąsiadów oraz zapewnianie skazanym wspomnianej wcześniej wyższej normy powierzchni celi przypadającej na jednego osadzonego.

⁹ Przepis zaskarżono do Trybunału Konstytucyjnego, mocą wyroku z 26.05.2008 r. z upływem 18 miesięcy stracił moc. W tym czasie rząd polski zobowiązany został do zlikwidowania przepełnienia jednostek penitencjarnych, a więc bezwzględne zapewnienie każdemu osadzonemu minimum 3 m² powierzchni celi. Zmian tych dokonuje się do dziś z wielkim trudem, adaptując na cele mieszkalne świetlice, izby chorych, przedłużając ponad normę pobytu niektórych osób w celi przejściowej itp.

Charakterystyczną cechą dla czeskiej populacji uwięzionych jest wysoki wskaźnik cudzoziemców odbywających karę pozbawienia wolności (7,3%, przy 2% na Słowacji i tylko 0,7% w Polsce). Zaś w słowackiej populacji odbywających karę pozbawienia wolności występuje problem skazanych analfabetów (1,8%) oraz tych, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej (10,6%), co wymaga szczególnych oddziaływań edukacyjnych.

Wobec populacji osadzonych każdego z krajów stwierdzić można, że na jednego pracownika więziennictwa w Czechach i na Słowacji przypada około 2 skazanych, zaś w Polsce o jednego więcej (co i tak stanowi lepszą sytuację w stosunku do lat poprzednich, kiedy przykładowo w 2007 r. przypadało 3,5 osadzonego na jednego funkcjonariusza). Prowadzenie oddziaływań penitencjarnych przez polską Służbę Więzienną utrudnione jest nie tylko przez konieczność pracy z największymi grupami skazanych, ale także przepełnieniem zakładów karnych, a tym samym brakiem infrastruktury do pełnego prowadzenia oddziaływań resocjalizacyjnych, o czym będzie mowa w dalszej części rozważań.

Postępowanie penitencjarne i warunki odbywania kary pozbawienia wolności

Badania sondażowe (ankietowanie i wywiady) zrealizowane w latach 2007-2011 oraz analiza tekstów źródłowych i dokumentów dotyczących zapisów legislacyjnych pozwoliły na sformułowanie poniższych konkluzji.

Spośród systemów penitencjarnych objętych badaniem tylko w polskim wystąpiła możliwość wyboru przez skazanego systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Polskim ewenementem jest możliwość oficjalnej rezygnacji skazanego z przymusowej programowanej resocjalizacji (według badań system zwykły wybrało 59,1% respondentów). Podobne odrzucenie oferty resocjalizacyjnej występuje co prawda w czeskim i słowackim systemie penitencjarnym, jednak nawet w takim przypadku skazanego obejmuje programowanie oddziaływań (w postaci programu minimalnego). Należy jednak zauważyć, że tę formę wybrało blisko trzykrotnie mniej czeskich i słowackich skazanych (odpowiednio 23,2% i 21,8%). Zatem istnienie polskiego systemu zwykłego odbywania kary pozbawienia wolności odciąża z pracy biurokratycznej wychowawcę, lecz jednocześnie mimowolnie zachęca skazanego do oficjalnego odrzucenia oferty resocjalizacyjnej.

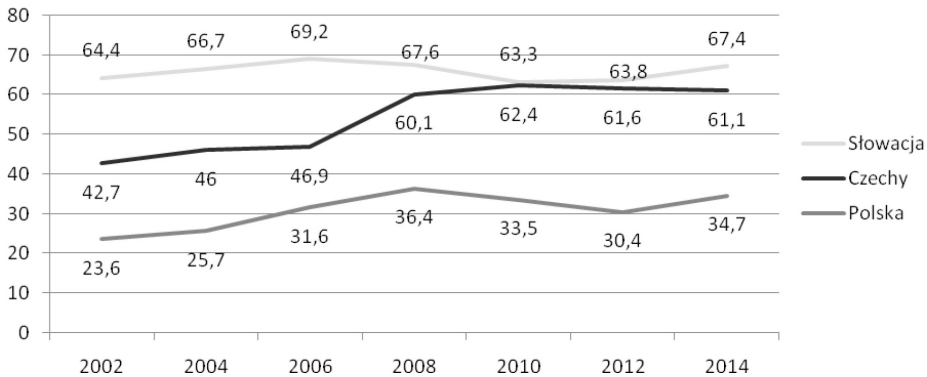
Podstawowe zasady klasyfikacji skazanych we wszystkich trzech badanych systemach penitencjarnych są podobne. Uwagę przykuwa dodatkowe, oryginalne kryterium czeskiej klasyfikacji: stosunek skazanych do narkotyków. W czeskich zakładach karnych i aresztach śledczych od 2002 r. funkcjonują tzw. strefy beznarkotykowe, w których umieszczani są skazani, którzy nigdy nie zażywali narkotyków, deklarują silną motywację do abstynencji, a eksperymentowali już wcześniej z narkotykami oraz ci, którzy ukończyli terapię uzależnień podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Istotą tej dyferencjacji jest minimalizacja możliwości kontaktu tych skazanych z narkotykami oraz wdrażanie dyscypliny antynarkotykowej, w zamian za lepsze warunki odbywania kary pozbawienia wolności. Poza tym w czeskim i słowackim systemie penitencjarnym należy również pozytywnie wyróżnić istnienie bardzo precyzyjnych i szczegółowych zasad klasyfikacji oraz warunków awansu bądź degradacji do poszczególnych podgrup skazanych (skrupulatnie uwzględniają stopień realizacji założeń indywidualnego programu resocjalizacji).

Od lat efektywnie funkcjonują w czeskich i słowackich systemach penitencjarnych elektroniczne systemy ewidencji skazanych. Ich stopień zaawansowania zdecydowanie wyprzedza bieżące polskie wdrożenia. Dzięki temu papierowa dokumentacja osadzonego ma bardzo zwartą i zminimalizowaną formę. Czescy funkcjonariusze z pełną satysfakcją korzystają z elektronicznej bazy danych. Natomiast w okresie badań polska papierowa dokumentacja osadzonego miała objętość opastej książki w formacie A4, a wdrażane kolejne etapy systemu elektronicznego były ostro krytykowane przez personel penitencjarny. Prowadzenie dokumentacji w dwóch formach podwajało administracyjną pracę personelu penitencjarnego, kosztem ograniczania czasu na bezpośredni kontakt ze skazanym.

Na Słowacji procedura diagnostyczna jest najbardziej przejrzysta. Bez względu na to obejmuje wszystkich osadzonych, którzy przed odbywaniem kary pozbawienia wolności obligatoryjnie trafiają do ośrodków diagnostycznych. Tylko w Czechach i w Polsce podkreśla się socjologiczny aspekt diagnozy. Znamienne dla czeskiego systemu penitencjarnego jest unikanie terminu „diagnoza” i „prognoza” na rzecz pojęcia „opinia o osadzonym”. Przyczyną tego są względy finansowe – diagnoza jest kosztowana, a opracowanie opinii znajduje się w zakresie podstawowych obowiązków personelu penitencjarnego.

Uwagę przykuwa fakt, że największa liczba skazanych (ok. 2/3 populacji) jest czynna zawodowo na Słowacji (por. wykres 1), zaś najmniej skazanych zatrudnionych jest w polskim systemie penitencjarnym. Ponadto najmniej polskich respondentów ma motywację do pracy podczas odbywania kary pozbawienia wolności. U polskich skazanych motywacja ta podyktowana jest najczęściej względami finansowymi, natomiast czescy i słowaccy skazani liczą raczej na zagospodarowanie czasu wolnego pracą. Jednak bliższa analiza wykazuje, że na Słowacji większa liczba pracujących osadzonych związana jest niestety z obniżeniem warunków higienicznych miejsc pracy oraz mniejszą liczbą etatów dla skazanych w środowisku otwartym. Zaś polski system penitencjarny nadrabia braki związane z aktywizacją zawodową skazanych, organizując skazanym większą liczbę szkoleń i kursów zawodowych, które mają zwiększyć ich szanse na uzyskanie pracy w środowisku otwartym.

Wykres 1. Zatrudnienie skazanych w latach 2002-2010 w Czechach, Słowacji i Polsce (oszacowania procentowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyk rocznych Służby Więziennej Czech, Słowacji i Polski z lat 2002-2014 (<http://www.vscr.cz>; <http://www.sw.gov.pl/>; <http://www.zvjs.sk/>).

Polskę w ostatnim dziesięcioleciu charakteryzowała najmniej intensywność demilitaryzacji personelu więziennego¹⁰ oraz mniejszy odsetek

¹⁰ Wśród pracowników cywilnych czeskiej i słowackiej Służby Więziennej istotną grupą są pracownicy socjalni (nieobecni w polskich jednostkach penitencjarnych), którzy realizują swoje zadania poprzez treningi grupowe, ergoterapię i rozmowy indywidualne ze skazanymi. W 2010 r. blisko 37% pracowników czeskiej Służby Więziennej było pracownikami cywilnymi, a w Polsce tylko 6,5%. Natomiast Słowacja sukcesywnie realizowała koncepcję częściowego ucywilnienia pracowników Służby Więziennej w latach 2005-2010. Ograniczanie liczby funkcjonariuszy mundurowych oraz wzrost zatrudnienia pracowników cywilnych przyczynił się do następującego udziału procentowego cywilnej kadry: 11,6% w 2006 r., 12,15% w 2007 r., 12,5% w 2008 r. i 13,36% w 2009 r. (Informacja statystyczna: <http://www.sw.gov.pl>, <http://www.vscr.cz>, <http://www.zvjs.sk>).

zatrudnionych w więziennictwie kobiet¹¹. Polscy wychowawcy nie tylko są bardziej obciążeni obowiązkami biurokratycznymi, ale także zobligowani do pracy z większą liczbą podlegających im skazanych. Stwierdzono, że w okresie badań w placówkach objętych sondażem na 1 czeskiego wychowawcę przypadało ok. 26 osadzonych, na słowackiego 34, natomiast polskiemu wychowawcy podlegało 47 osadzonych, a w niektórych oddziałach 70 i więcej.

Polscy osadzeni rzadziej spotykają się ze swoim wychowawcą i rzadziej oceniają kontakty z kadrami jako dobre, sprzyjające nawiązywaniu kontaktów (por. tabela 2). Aż 41,5% polskich osadzonych spotyka się z wychowawcą zaledwie 2 razy w miesiącu, a 20% – jeszcze rzadziej. Porównując deklaracje skazanych z analizowanych trzech państw zauważyć można, że najwięcej, bo 62,9% czeskich skazanych codziennie lub przynajmniej 1-2 w tygodniu kontaktuje się ze swoim wychowawcą.

Tabela 2. Relacje skazanych z kadrami penitencjarną (liczby bezwzględne i odsetki)

Jak często kontaktujesz się ze swoim wychowawcą?	Czechy		Polska		Słowacja	
	n	%	n	%	n	%
codziennie	33	17	18	7,3	41	22,9
1-2 razy w tygodniu	89	45,9	77	31,3	37	20,7
1-2 razy w miesiącu	52	26,8	103	41,5	35	19,6
co 3 miesiące	10	5,2	13	5,3	11	6,1
co pół roku	3	1,5	9	3,7	5	2,8
rzadziej niż 1 raz na pół roku	7	3,6	27	11	50	27,9
Ogółem	194	100	247	100	179	100
Ocena relacji skazanych z kadrami penitencjarną						
są obojętne, nie wchodzimy sobie w drogę	55	28,4	89	36	25	14
trudno powiedzieć	35	18	63	25,5	75	41,9

¹¹ W 2009 r. kobiety stanowiły 23,9% wszystkich pracowników SW, w Polsce – 19%. Słowackich danych w tym zakresie nie znaleziono.

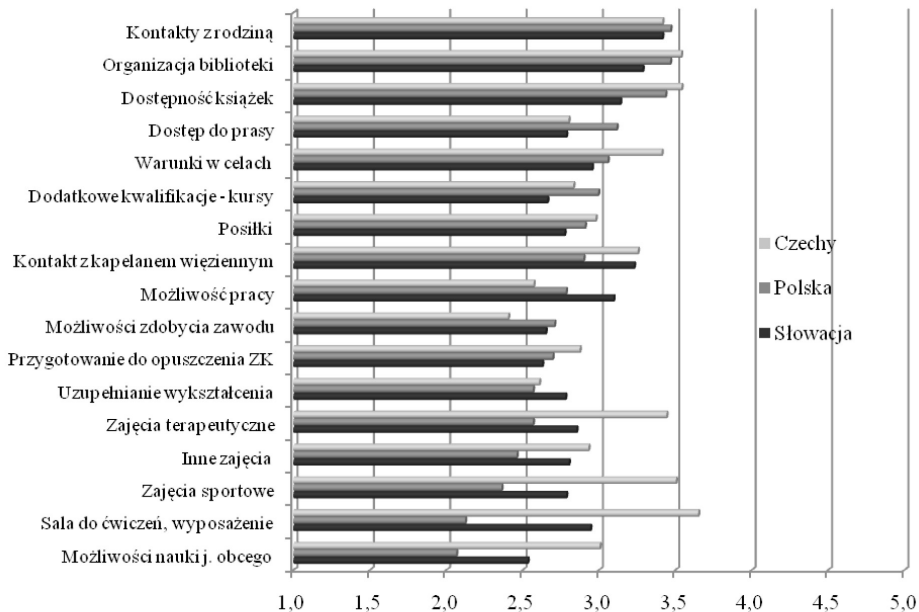
Jak często kontaktujesz się ze swoim wychowawcą?	Czechy		Polska		Słowacja	
	n	%	n	%	n	%
są dobre, sprzyjają nawiązaniu kontaktów	63	32,6	62	25,2	59	33
są złe, wrogie	29	14,9	27	10,9	9	5
inne	9	4,6	3	1,2	9	5
b.d.	3	1,5	3	1,2	2	1,1
	Czechy		Polska		Słowacja	
	n	%	n	%	n	%
Ogółem	194	100	247	100	179	100

Źródło: opracowanie na podstawie własnych wyników badań.

W Polsce więcej skazanych traktuje swojego wychowawcę instrumentalnie (jako źródło informacji i stałej gotowości zaspokajania niemal wszystkich potrzeb i spraw). Potwierdzają to odczucia wychowawców. Przykładowo, polscy osadzeni rzadziej niż nasi południowi sąsiedzi deklarują konsultacje z wychowawcą dotyczące problemów rodzinnych (37,4% w Polsce, przy 67% w Czechach i 62% na Słowacji). Niekorzystnie również wypadają kontakty z partnerką życiową (7% w Polsce, przy 13% w Czechach i 17% na Słowacji). Wychowawcy polscy pełnią głównie funkcję „dyżurnego załatwacza” wszelkich spraw, zwłaszcza w zakresie przedterminowego warunkowego zwolnienia, gdy tylko osadzeni nabywają prawo do ubiegania się o nie, a nawet i wówczas, gdy nie ma przesłanek do przychylnej decyzji.

Wydaje się, że polskim wychowawcom trudniej jest stworzyć odpowiednią atmosferę zaufania. U naszych południowych sąsiadów rozwiązano ten problem zwiększając liczbę zatrudnionych w dziale penitencjarnym (wychowawców wspierają pracownicy cywilni na stanowiskach pedagoga i pracownika socjalnego), zmniejszając populację skazanych z najkrótszymi wyrokami (poprzez probację i mediację) oraz poprzez intensyfikację bezpośredniej pracy z osadzonymi na rzecz istotnej minimalizacji obowiązków biurokratycznych wychowawcy. W trakcie badań porównano także opinie osadzonych i wychowawców penitencjarnych na temat warunków odbywania kary pozbawienia wolności (wykres 2).

Wykres 2. Graficzne porównanie uzyskanych ocen skazanych dotyczących rzeczywistości penitencjarnej (średnia arytmetyczna skali: 5 – bardzo dobre, 1 – bardzo złe)

Źródło: opracowanie na podstawie własnych wyników badań.

Oceny osadzonych wskazują, że czeski system penitencyjny oferuje najlepsze warunki odbywania kary (sprawdzono 17 różnych aspektów). Polscy skazani warunki więzienne skrytykowali najbardziej. Czesi jako jedyni przedstawiciele populacji badanych państw pozytywnie ocenili możliwości uprawiania sportu podczas odbywania kary pozbawienia wolności, poziom organizacji zajęć sportowych oraz warunki infrastrukturalne i sprzętowe do ćwiczeń. W ocenie skazanych z innych państw pojawiła się w tym zakresie największa dysproporcja. Te kwestie najniżej ocenili Polacy – przeludnienie polskich placówek penitencyjnych od lat utrudnia stworzenie właściwych warunków do uprawiania sportów (badania wykazały również największy brak systematycznej aktywności fizycznej właśnie osadzonych z Polski). Warto nadmienić, że pomimo średnich warunków infrastruktury sportowej, skazani ze Słowacji okazali się najbardziej aktywni fizycznie, ponadto najczęściej inicjują lub współuczestniczą w organizacji zajęć ruchowych i kulturalno-oświatowych. Aktywność fizyczna wychowawców ze Słowacji również okazała się największa.

Znaczna dysproporcja ocen badanych z poszczególnych państw wystąpiła w zakresie możliwości nauki języka obcego podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Okazało się, że czeskie i niektóre słowackie zakłady karne posiadają ofertę nauki języka obcego na kursach językowych. Inne dysproporcje średnich ocen wystąpiły w zakresie możliwości zatrudnienia skazanych. Słowacy jako jedyni pozytywnie ocenili możliwość zatrudnienia podczas odbywania kary pozbawienia wolności (jak zostało wyżej zasygnalizowane najczęściej badanych ze Słowacji pracowało podczas pobytu w zakładzie). Czesi zaś wyżej od pozostałych badanych ocenili poziom realizowanych u nich zajęć terapeutycznych.

Czescy wychowawcy również najwyżej spośród badanej populacji kadry więziennej ocenili warunki wykonywania kary pozbawienia wolności i jednocześnie warunki do realizacji swojej pracy penitencjarnej. Wysoko ocenili wyżywienie więzienne, warunki w celach, możliwość nauki języka obcego, zajęcia terapeutyczne, sportowe i ogólnie warunki do uprawiania sportów. Najsurowszych ocen dokonali słowaccy wychowawcy: średnia ocen żadnego kryterium nie była wyższa na tle wskazań sąsiadów (nawet możliwość zatrudnienia miała najniższą notę). Według wychowawców, polski system penitencjarny proponuje osadzonym stosunkowo szeroką ofertę możliwości uzupełniania wykształcenia podczas odbywania kary pozbawienia wolności, w postaci uzupełniania wykształcenia, zdobycia zawodu lub uzyskania dodatkowych kwalifikacji poprzez ukończenie kursów i szkoleń¹².

Zapisy legislacyjne w poszczególnych państwach różnicują możliwości kontaktów osadzonych z otoczeniem zewnętrznym, głównie z rodziną. Jednak wyniki skazanych dotyczące deklaracji częstotliwości widzeń są bardzo zbliżone, aż 60% skazanych w każdym badanym państwie widuje swoich najbliższych przynajmniej raz w miesiącu. Niezależnie od liczby spotkań z rodziną większość skazanych w każdym państwie wolałoby widywać bliskich częściej, najlepiej w środowisku otwartym. Z różnego rodzaju przepustek najczęściej korzystają skazani z Czech. Najrzadziej zgodę na czasowe opuszczenie zakładu otrzymują Słowacy. System penitencjarny na Słowacji posiada najsurowsze kryteria

¹² Informacje statystyczne potwierdzają, że największy odsetek skazanych objętych nauczaniem kursowym w 2010 r. wystąpił w Polsce – 18% (4,8% na Słowacji, a w Czechach 3,1%).

udzielania przepustek¹³, charakterystyczna jest tam wysoka nieufność dotycząca powrotności skazanych z przepustki (a przy tym surowe konsekwencje służbowe wobec dyrektora zakładu w przypadku niepowrotu skazanego).

W Polsce i na Słowacji więcej skazanych niż w zateizowanych Czechach korzysta z posług duszpasterskich podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Najczęściej skazani w kontaktach z duchownymi liczą na wsparcie psychiczne i indywidualną rozmowę. Zatem w Polsce kapelan więzienny przejmując część obowiązków od przeciążonego różnymi obowiązkami wychowawcy. Warto więc może rozszerzyć współpracę z duchownymi w zakresie osiągania celów resocjalizacji penitencjarnej.

Podsumowanie

Każde z badanych państw w inny sposób radziło sobie z organizacją oddziaływań penitencjarnych w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych i ustrojowych po uwolnieniu się z ideologii komunistycznej. Przeprowadzona analiza porównawcza pozwala zauważyć, że aktualnie najlepsze warunki do odbywania kary pozbawienia wolności (w opinii skazanych) i jednocześnie prowadzenia pracy penitencjarnej (w opinii wychowawców) są w czeskim systemie więziennictwa. Komparatystyczna analiza pedagogiczna jednak wykazała, że żaden system penitencjarny nie jest idealny. Tam, gdzie zapewnia się pracę blisko 70% osadzonym, warunki do jej wykonywania wymagają istotnych zmian. Zaś tam, gdzie infrastruktura więzienna i oferta zajęć sportowych umożliwia maksymalną aktywizację osadzonych – brakuje odpowiedniej liczby szkoleń i kursów zawodowych dla skazanych.

Można stwierdzić, że niektóre elementy czeskiego i słowackiego więziennictwa funkcjonują sprawniej. Efekt resocjalizacyjny polskiego systemu penitencjarnego mógłby być trwalszy, gdyby skazany był lepiej przygotowany do opuszczenia więzienia i w pierwszym okresie pobytu w środowisku otwartym miał intensywniejszą kontrolę oraz pomoc socjalną. Wzorem czeskich i słowackich rozwiązań wskazane byłoby stałe

¹³ Dla porównania w 2010 r. liczba nagród w postaci pozwoleń na opuszczenie ZK do 14 dni i widzeń bezdзорowych poza obrębem ZK do 30 godz. (art. 138 § 1 pkt 7 i 8 kkw) w Polsce wynosiła 79 432 (w stosunku do średniej liczby skazanych w tym roku to blisko 96%), natomiast na Słowacji udzielono tych zezwoleń zaledwie 369 na ogólną liczbę skazanych odbywających w tym czasie karę pozbawienia wolności – stanowi to 3,7%.

zatrudnianie pracowników socjalnych w każdym zakładzie karnym. Zajmowałiby się oni nie tylko przygotowaniem skazanego do zwolnienia, ale także pomocą postpenitencjarną sensu stricto, czyli wsparciem skazanego już po opuszczeniu więzienia.

Bibliografia

- Musidłowski R., Nawój J., *Postępowanie ze sprawcami przestępstw seksualnych w Czechach, (Sprawozdanie z wyjazdu stażowego polskiej delegacji do Zakładu Karnego w Kurim k. Brna)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 34-35.
- Musidłowski R., Nawój J., *Probacja i mediacja w Republice Czeskiej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2004, nr 43.
- Musidłowski R., Nawój J., *System penitencjarny w Republice Czeskiej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 37.
- Nawój J., Szecówka A., *Koncepcje systemów penitencjarnych w Polsce i Republice Czeskiej, [w:] Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szecówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski, Wrocław 2008.
- Štern P., *Zrod Probační a mediační služby souvisí se zaváděním alternativních postupů*, „Sociální Práce” 2005, nr 4.
- Szecówka A. *European Prison Systems: past – present – future*. Międzynarodowa Konferencja w Kroměříž, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2002, nr 36.
- Válková H., *Zmiany w czechosłowackim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 1993, nr 4-5.

Źródła internetowe:

- Roczna informacja statystyczna, <http://www.sw.gov.pl>.
- Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky, <http://www.vscr.cz>.
- Ročenka Zboru väzenskej a justičnej stráže, <http://www.zvjs.sk>.

